

Nr 199.

Av herr Svensson i Stenkyrka m. fl., om utredning rörande landsbygdens arbetskraftsproblem m. m.

Befolkningsstrukturen i vårt land har under de senaste hundra åren genomgått en radikal förändring. Vid mitten av 1800-talet utgjorde jordbruksbefolkningen icke mindre än 80 procent av hela landets befolkning, medan de övriga 20 procenten voro fördelade på handel, industri och övriga näringar. Vid denna tid började emellertid en stark förändring av befolkningsstrukturen komma till synes genom industrialismens frammarsch. Denna har sedan fortsatt i ständigt ökat tempo och ställningen i dag är den, att jordbruksbefolkningen endast utgör knappt 30 procent av hela befolkningen och andra näringars andel av denna drygt 70 procent.

Ju längre in på 1900-talet vi kommit, desto snabbare har folkförflyttningen från jordbruket till andra näringar försiggått. Under 1930-talet uppgick den årliga flyttningsförlusten för jordbruksbefolkningen till i genomsnitt 11 000 män och 14 100 kvinnor, eller sammanlagt 25 100 personer. Även under 1940-talet har utflyttningen fortsatt. Enligt tillgängliga statistiska uppgifter har antalet inom stadsnäringarna sysselsatta ökat med 245 000 personer under tiden 1940—46, av vilka 70 000 kommit från jordbruket. Läger man härtill antalet icke yrkesarbetande familjemedlemmar torde det vara sannolikt att utflyttningen från jordbruket fortsatt i minst samma takt som under det föregående årtiondet.

Alla de, som utflyttat från jordbruket, ha givetvis icke sökt sig till städerna. En viss del av den befolkning, som lämnat jordbruket, har övergått till andra näringar och yrken på landsbygden. Men jämsides med folkförflyttningen från jordbruket har också gått en ström av folk från landsbygden till städerna och de större tätorterna utan stadsrättigheter. Särskilt under senare år har denna folkförflyttning tagit mycket stora proportioner. Det må framhållas, att städernas befolkning under det senaste förflutna året ökade med något över 117 000 personer, till övervägande del beroende på inflyttningsöverskott. Om avflyttningen från jordbruket kommer att fortsätta med oförändrad styrka kommer en kraftig folkminskning på landsbygden att inträda. Enligt undersökningar, som för ett par år sedan företagits av statistikern, docent H. Hyrenius, skulle jordbruksbefolkningen under tiden 1940—1960 komma att minska med 200 000 män och 220 000 kvinnor under förutsättning av samma relativa avflyttning som under 1930-

talet. Avflyttningen utgjorde då per år 1,23 procent av jordbruksbefolkningen. Om man också antager, att avflyttningen från andra näringar på landsbygden till städerna kommer att fortsätta i samma takt som hittills, kommer läget för landsbygdens del att bli katastrofalt. Tyvärr torde det knappast finnas anledning antaga att avflyttningen från landsbygden skall komma att väsentligt minska såvida icke åtgärder vidtagas för att motverka denna utveckling. Antalet personer i de yngre arbetsföra åldrarna kommer att minska åtminstone fram till mitten av 1950-talet och genom stadsnäringarnas expansion kommer konkurrensen om arbetskraften att ytterligare starkt skärpas. Då stadsnäringarna i allmänhet kunna bjuda arbetskraften högre löner än landsbygdsnäringarna, måste man, såvida inte en långvarig depression sätter in, räkna med ökad överflyttning av arbetskraft från landsbygden till städerna.

Att denna folkströmning inte är av godo för samhällets sunda utveckling och stabilitet borde det väl knappast råda delade meningar om. Men trots detta fortsätta städerna att tävla om att öka i folkmängd så mycket som möjligt. Man har ytterst svårt att förstå bevekelsegrunderna för en sådan inställning, ty den kan inte i längden vara till fördel ens för städerna själva. Det blir nämligen klarare för varje år, att ett sunt ekonomiskt liv och en rimlig välbalanserad avvägning av ett lands näringar inte i längden kunna upprätthållas, om avtappningen av landsbygdens bästa blod ohämmat får fortgå.

För landsbygdens del innebär en sådan långt driven folkmängdsuttunnning att förutsättningarna för en ekonomisk och kulturell uppbloomstring därstädes avsevärt minskas. Ju glesare en bygd är befolkad, desto svårare blir det att för rimliga kostnader ordna kommunikationer, post, telefon, elektrifiering o. s. v. Barnens skolundervisning försämras, då sjunkande barnantal ofta framtvingar övergång till lägre skolformer eller nedläggning av skolor och centralisering även av undervisningen i de lägre klasserna. Hantverkare och handlande få lägre omsättning i sin rörelse och tvingas i många fall att nedlägga densamma. I stället koncentreras dessa näringar till tätorterna med ökade besvär och kostnader för allmänheten på den rena landsbygden att kunna göra sina inköp av de varor de behöva. Skatteunderlaget sjunker också genom befolkningsminskningen och får ökad uttaxering per skattekrona och därmed ökade skattebördor till följd. Det blir också otrivsammare på landsbygden ju glesare den blir befolkad. Denna psykologiska verkan av avflyttningen kan i sin tur påskynda folkflykten ytterligare. Människorna trivas inte på landsbygden och vilja inte för den skull stanna kvar. Om bygden däremot är någorlunda tätt befolkad försvinna eller åtminstone förminskas dessa olägenheter. Väilstånd på landsbygden kan inte skapas utan en viss grad av folktäthet.

Ur såväl landsbygdens som hela samhällets synpunkt innebär således koncentrationen av folkmängden till städerna så gott som uteslutande nackdelar och knappast några fördelar. Inte heller för städerna själva betyder denna koncentration i regel några fördelar, i varje fall icke, då städerna växa över en viss storleksordning. Då städerna växa hastigt, måste deras ansvariga myndigheter brottas med de svåra problemen att skaffa bostäder åt de inflyttade, ordna kommunikationerna inom stadsområdena och till förorterna samt utbygga skolväsendet och socialvården m. m. Allt detta kommer att kräva stora kostnader. Ur nationalekonomisk synpunkt är detta ofördelaktigt, ty några motsvarande besparingar komma med all sannolikhet icke att kunna göras inom landsbygdskommunerna. Tvärtom måste man antaga, att de kommunala utgifterna bli ännu mera betungande där på grund av minskat skatteunderlag genom avfolkningen.

Befolkningssiffrorna peka således mot en framtid, som både för landsbygden och samhället i dess helhet ter sig mycket bekymmersam. Om befolkningsutvecklingen ohejdat får fortsätta på samma sätt som nu sker med ständig tillväxt av städernas befolkning och minskning av landsbygdens befolkning skymtar som slutresultat en samhällsbildning, som kan karakteriseras som ett huvud utan tillräckligt stor kropp. All historisk erfarenhet visar, att en samhällsbildning av denna karaktär är föga livskraftig och stabil. Det är enligt vår mening en trängande nödvändighet att statsmakterna uppmärksamma detta allvarliga problem och i samarbete med det enskilda näringslivet söka vidtagna motåtgärder för att hindra denna samhällsutveckling.

Arbetskraftsbristen är som känt synnerligen allvarlig inom jordbruket men trots detta måste man taga med i beräkningen, att utflyttningen från jordbruket till stadsnäringarna kan komma att fortsätta. Det är en nödvändig sak, att jordbruket snarast möjligt tillerkännes ekonomisk likvärdighet med andra näringar för att kunna hävda sig i konkurrensen om arbetskraften men att helt förhindra folkförflyttningen från jordbruket torde inte ens därigenom kunna lyckas. I varje fall kommer på grund av befolkningsminskningen i de yngre åldrarna konkurrensen från stadsmannanäringarna om arbetskraften även i framtiden att bli hård.

Då det av olika skäl är önskvärt att hejda städernas befolkningstillväxt måste slutsatsen bli den, att man måste söka differentiera näringslivet på landsbygden, så att folket kan hållas kvar där och icke trängas samman i städerna. Det är inte alls någon nödvändighet, att en fortsatt industrialisering och specialisering av vårt näringsliv måste innebära en fortsatt tillväxt för stadsbildningarna. Vi ha ingen anledning att dela upp näringslivet i enbart jordbruk och stadsmannanäringar. Landsbygden bör tillföras nya näringsgrenar för att förhindra en fort-

satt uppdelning av landets näringsliv på detta sätt. Sådana näringsgrenar äro småindustri, hantverk, hemindustri, hemslöjd och även större industri samt s. k. serviceyrken som reparationsarbeten o. d.

Redan nu finnas dylika näringsgrenar på många håll på landsbygden. Det visar sig också, att folkmängden i blandade jordbruks- och industrikommuner inte minskar på samma sätt som i de rena jordbrukskommunerna. I regel hålla sig folkmängdssiffrorna tämligen stabila i det förstnämnda slaget av kommuner. Det må också i detta sammanhang påpekas, att befolkningen i vissa trakter av vårt land erhåller en mycket god inkomst av småindustrien, ej sällan som biförtjänst till jordbruket. Av synnerlig vikt är givetvis också, att skogsbruket, som bildar ett gott ekonomiskt komplement till jordbruket i de skogrika delarna av vårt land, kraftigt utvecklas. Men för att så skall kunna ske, måste det finnas en bofast befolkning kvar i bygden. Även av detta skäl är det således nödvändigt att hindra folkflykten från landsbygden.

Vad som nu är mest överhängande aktuellt är dock att få till stånd en utveckling och specialisering av näringslivet på landsbygden. Det är fördenskull nödvändigt att planeringen för anläggning av nya industriföretag, särskilt mindre dylika, sker i samarbete mellan det allmänna och det enskilda näringslivet, så att sådana företag i tillräcklig omfattning komma att förläggas till sådana platser på landsbygden, som med hänsyn till råvarutillgång och kommunikationer samt till den lokala befolkningsstrukturen äro de mest lämpliga.

Städerna ha hittills haft den gynnsammaste ställningen i konkurrensen om industriföretagen. Tack vare sitt i regel goda skatteunderlag ha de möjlighet att erbjuda en mängd förmåner som t. ex. fria tomter till industriområden. Även skattefrihet under ett antal år har ibland beviljats för nya företag. Det är av vikt att landsbygden också framför sina synpunkter och söker göra sig gällande i konkurrensen, även om den icke alltid kan locka med lika stora förmåner. Men landsbygdskommuner, som äro lämpliga för förläggning av nya industriföretag, borde söka ställa till förfogande antingen fria tomter eller också tillhandahålla sådana, både för industribyggnader och bostäder, till billiga priser.

Men även det allmänna måste lämna sin medverkan till differentieringen av landsbygdens näringsliv. Staten borde kunna lämna skattefrihet eller sänkt skatt för nya företag till dess att de stabiliserat sin ekonomi. Likaså bör övervägas att inrätta statliga lånefonder för småföretagsamheten på landsbygden, från vilka lån på gynnsamma villkor kunna erhållas. För att undvika byråkratisering av denna verksamhet bör den kunna administreras av redan befintliga kreditinstitutioner på landsbygden, t. ex. jordbrukskassorna. Utvecklingen av små-

industrien och hantverket på landsbygden har i betydande grad främjats av de inom vissa län startade s. k. företagarföreningarna. I regel förestås en företagarförening av en konsulent, som även fungerar som kamrer. De flesta konsulenter äro civilingenjörer, som även erhållit kommersiell utbildning. Genom dessa konsulenter kan lätt utrönas, om vederbörande, som söker lån för att starta en rörelse, har förutsättningar härför. Han kan vidare erhålla hjälp med ritningar, förslag och utredningar. Det må i detta sammanhang nämnas, att hittills beviljats ca 16,5 miljoner kronor i lån till småföretagarverksamhet, och av denna summa ha 15 miljoner kronor återbetalats. Detta tyder ju på att småföretagarverksamheten vilar på en stabil ekonomisk grund. Vidare är det väsentligt, att elektrisk energi, inte bara belysningsström utan även kraft till jordbruk och skogsbruk samt till industriell produktion, göres tillgänglig överallt på landsbygden till rimliga priser. Taxorna måste avvägas så, att landsbygdens befolkning inte utsättes för en faktisk beskattning, som befolkningen i städer och tätorter undgår genom lägre priser på den elektriska energien därstädes. Det kostar givetvis mera att bygga ut elnätet på landsbygden än i städerna, men det kan inte anses oekonomiskt att sprida ut de fasta kostnaderna för hela elnätet lika på samtliga förbrukare om därmed en särskild fördel vinnas, och som en sådan fördel räkna vi åstadkommandet av ett rikt differentierat näringsliv på landsbygden. Även många andra åtgärder måste vidtagas för att detta mål skall uppnås, exempelvis måste vägnätet och kommunikationerna på landsbygden förbättras. Överhuvud taget måste en positiv landsbygdspolitik föras, så att de ekonomiska, sociala och kulturella förhållandena på landsbygden förbättras i sådan grad att människorna trivas där.

Givetvis måste utbyggnaden av landsbygdens näringsliv på det sätt som här skisserats i huvudsak omhändertagas av det enskilda initiativet, men det torde vara nödvändigt att staten tar ledningen i fråga om uppdragandet av riktlinjerna för denna verksamhet och i fråga om planeringen och lokaliseringen av de nya näringsföretagen. Genom statens försorg bör en utredning av dessa frågor ske, varvid nära samarbete bör upprätthållas med kommuner, kommunala organisationer och näringslivets organisationer, framför allt företagarföreningarna. Åtskilligt material för denna utredning torde redan finnas tillgängligt genom utredningar, som nu pågå, exempelvis småföretagsutredningen och elkraftutredningen. Även industriens utredningsinstitut torde ha samlat ett omfattande material för belysning av dessa frågor. Sedan riktlinjerna dragits upp för utvecklingen av landsbygdens näringsliv torde en omfattande propaganda för förverkligandet av desamma kunna göra mycken nytta. Från statens och kommunernas sida måste givetvis också konkreta åtgärder vidtagas för att syftet skall uppnås

att behålla landsbygdens folk på landsbygden genom att erbjuda dem försörjningsmöjligheter, likvärdiga med dem städerna kunna bjuda. I första hand bör man söka få till stånd småindustriföretag, vilka lättare smälta samman med bygden och dess jordbruk än större industrier, men dessa senare böra naturligtvis ingalunda vara portförbjudna på landsbygden.

Om det lyckas att skapa småindustri i större omfattning på landsbygden, skulle det sannolikt bli möjligt att bevara en ingalunda oväsentlig del av de ofullständiga jordbruk, som nu hotas av den planerade s. k. strukturrationaliseringen inom jordbruket. Det skulle då öppnas möjligheter för innehavarna av dessa småbruk jämte deras familjemedlemmar att vid sidan av jordbruksarbetet kunna erhålla biförtjänster från dessa nya näringsgrenar, så att den sammanlagda inkomsten kommer att kunna tillförsäkra dem en tillfredsställande levnadsstandard. Det skulle överhuvud taget vara värdefullt, om industriebefolkningen på landsbygden kunde erhålla egna hem med en liten jordbit. Detta skapar för det första en betydligt trivsammare miljö än städernas hyreskaserner, och för det andra kunde landsbygdens industriebefolkning därigenom erhålla möjligheten att genom trädgårdsodling och dylikt bidra till sin egen livsmedelsförsörjning. De hittills ganska skarpa gränserna mellan landsbygd och stadsbygd skulle genom en sådan utveckling uppmjukas och detta torde vara att anse som en fördel ur samhällets synpunkt.

Man får givetvis inte förbise, att många jordbrukare komma att ställa sig skeptiska till en utbyggnad av landsbygdens näringsliv med industrier och serviceyrken. De befara, att arbetskraftsbristen inom jordbruket kommer att skärpas ytterligare därigenom. Erfarenheter i denna riktning har man också redan gjort på många håll. Dessa farhågor äro givetvis befogade och därför är det nödvändigt att ytterligare understryka, som redan förut gjorts, att jordbruket måste göras lika lönsamt som andra näringar, så att det kan konkurrera om arbetskraften på med dessa näringar jämställd fot. Men av skäl, som redovisats här ovan, anse vi en ökad differentiering av landsbygdens näringsliv oundgänglig. Vi vilja i detta sammanhang framhålla, att denna differentiering i främsta rummet bör komma till stånd i blandade jordbruks- och skogsbygder. I dessa bygder torde de bästa förutsättningarna för en industriell produktion finnas.

Man kan också i detta sammanhang lägga en annan aspekt på landsbygdens arbetskraftsproblem. Vad jordbruket beträffar, är det så, att det vissa tider av året inträder toppbelastning i avseende på användningen av arbetskraft. Å andra sidan finns det industrier, vilkas produktion är säsongbetonad eller skulle kunna göras säsongbetonad. Den tanken ligger då nära till hands, att man borde söka åstadkomma något

slags samordning av jordbrukets och industriens jämte andra näringars arbetskraftsbehov, så att jordbruket kunde tillgodogöra sig deras arbetskraft under tider av toppbelastning. Sådana näringsgrenar, vilkas lågsäsong sammanfaller med jordbrukets högsäsong, borde i arbetskraftshänseende kunna drivas i s. a. s. hälftenbruk med jordbruket, så att detta kunde få användning för deras arbetskraft då den behövdes under de bråda tiderna i jordbruket. Någon statlig dirigering av arbetskraften bör det givetvis inte bli fråga om utan denna växling av arbete bör ske genom frivilliga överenskommelser. Men planläggningen av densamma borde liksom utredningen angående åstadkommandet av ett mera differentierat näringsliv ske under ledning av det allmänna.

Med anledning av vad som sålunda anförts få vi hemställa,

att riksdagen i skrivelse till Kungl. Maj:t måtte begära, att Kungl. Maj:t i huvudsaklig överensstämmelse med de i motionen angivna riktlinjerna måtte låta utreda möjligheterna, dels till en ökad differentiering av landsbygdens näringsliv och dels till åstadkommandet av en samordning av jordbrukets och industriens jämte med den senare jämställda näringars arbetskraftsbehov i de områden av landet, där detta kan bli möjligt; samt

att Kungl. Maj:t därefter måtte vidtaga de åtgärder, som befinnas lämpliga för att syftet med motionen skall kunna uppnås.

Stockholm den 23 januari 1947.

Per Svensson
i Stenkyrka.

Hj. R. Nilson
i Spånstad.

Ivar Johansson
i Mysinge.

Gustaf Svensson
i Vä.

J. W. Pettersson
i Norregård.

David Boman
i Stavsund.

Gunnar Larsson
i Lultra.

Nils G. Hansson
i Skegrie.